09 2002

Nove patnje mladog CW-a [Cultural Worker]

Ili: Kulturnopoliticka odgovornost u razdoblju globaliziranog neoliberalizma

Elisabeth Mayerhofer / Monika Mokre / Paul Stepan

Prijevod: Boris Buden

Vec desetljecima se emfaticki prorokuju radikane promjene u slici umjetnice i umjetnika. „Autor“ je nebrojeno puta vec umro, mnoge legende o „umjetniku“ zamijenjene su ne manje praznim pripovijestima o njegovoj smrti. (Zobl/Schneider 2001, 28) Kao prototip umjetnice odnosno umjentika koji je najbolje primjeren nasem vremenu danas se u mnogim diskursima spominje „Cultural Worker“, neka takoreci proleterska forma osiromasenog aristokrata, „umjetnika genija“, koja uostalom ostavlja dosta prostora za daljnja pretjerivanja - primjerice u stilu sovjetskih spomenika radnicima.

Svoj nastanak Cultural Worker (u daljnjem tekstu CW) zahvaljuje tvrdnji o aktualnosti dalekoseznih drustvenih promjena koje se razmatraju pod krilaticama globalizacije - ekonomizacije kulture - kulturalizacije ekonomije. Sto razumijemo pod tim pojavama, u kojoj mjeri one doista predstavljaju nesto novo i kako one djeluju na umjetnice i umjetnike? Tim pitanjima posvecen je ovaj tekst.

> „Carstvo (Empire) ne uspostavlja nikakav teritorijalni centar moci, niti pociva na unaprijed utvrdjenim granicama i ogradama. On je *decentriran* i *deteritorijalizirajuci* aparat vladavine koji korak po korak preuzima globalni prostor u njegovoj cjelovitosti, utjelovljuje ga u svoj otvoreni horizont koji se sve vise siri. Carstvo (Empire) aranzira i organizira hibridne identitete, fleksibilne hijerarhije i niz odnosa razmjene posredstvom usuglasenih mreza komandiranja. Razlicite nacionalne boje imperijalistickog zemljovida stapaju se i ulijevaju u dugu Carstva (Empire) koja obuhvaca citav svijet.“ (Hardt/Negri 2000, 10)

Toliko ukratko o tezi koju Hardt i Negri, u svom bestselleru „Empire“, postavljaju u vezi sa sadasnjim svjetskim poretkom i buducim linijama razvoja koji se ocekuje: kapitalizam je postigao svoje samosvojno odredjenje. Nacionalna drzava koja je u odredjenoj razvojnoj fazi bila nuzna za ekonomski napredak, ali koj je usprkos toga takodjer sprecavala taj ekonomski napredak i to u razvoju njegovih tendencijalno globalnih aktivnosti, danas je prevladana. Politicka sfera je napokon nestala u ekonomskoj sferi; kapital struji neometan prostornim i politickim granicama. Isto kao u Marxovoj verziji analize kapitalizma, i kod Hardta i Negrija fungira taj kapitalizam kao svoj vlastiti grobar, i to na taj nacin da stvara kalsu koja ce ga ukinuti: industrijska radnicka klasa kod Marxa, drustvene radnice i radnici u Hardta i Negrija - oboje u njihovoj revolucionarnoj funkciji nazvani proletarijatom.

Pritom se ovdje sasvim ocigledno radi ili o jednom modelu svijeta koji je veoma snazno reduciran na svoje novovrsne karakteristike, ili o jednoj ekstrapolaciji suvremenog razvoja u buducnost. Jer, do

danas su nacionalne boje svjetskog zemljovida, cak i u Evropi, medjusobno jos u postpunosti ostro razgranicene. Premda su nacionalne drzave prije svega u zapadnoj Evropi unutar posljednjih desetljeca prenijele mnoge kompetencije na internacionalne i supranacionalne razine, ipak su kljucna podrucja kao sto je posebice unutarnja i vanjska sigurnost i/ili integracijska politika i unutar drzava clanica Evropske zajednice ostala cvrsto u nacionalnim rukama. U srednjoj i istocnoj Evropi, s druge strane, jednako kao i u drzavama bivseg Sovjetskog saveza, nacionalnodrzavna ideja u potpunosti se razvila tek nakon 1989., i trenutno se nalazi u punom cvatu. Ako je ikada postojala dvojba oko nepokolebljivosti americkog patriotizma u Sjedinjenim drzavama, onda je ta dvojba najkasnije nakon 11. rujna 2001., rasprsena. I u takozvanom „trecem svijetu“ jedva da nesto govori u prilog tomu da ce doci do hibridizacije nacionalno politickih identiteta. A odnosi i veze izmedju „prvog“ i „treceg“ svijeta dadu se jos uvijek, kako u politickom tako i u ekonomskom pogledu, sasvim adekvatno opisati uz pomoc jednog diferenciranog modela centra i periferije. Moze se dakle naci veoma malo empirijske evidencije za tvrdnju da se kolektivni identiteti vise ne odredjuju nacionalno ili da su u cjelini postali fragilniji, hibridniji no sto to i inace jesu psiholoske konstrukcije takve vrste. Naprotiv, mnogo toga govori u prilog jednog uspjesnog *comebacka* nacionalne svijesti - primjerice izborni uspjesi desno ekstremistickih stranaka u Austriji, Italiji, Danskoj, Francuskoj i Nizozemskoj koji se sa sigurnoscu mogu dijelom razumjeti kao izraz odbijanja evropske itnegracije odnosno globalizacije iz nacionalistickih razloga. Slicna potvrda povratku nacionalne svijesti dosla je do izrazaja takodjer u austrijskoj reakciji na sankcije Evropske zajednice, ali i u ponovnom otkrivanju nacionalnih tradicija kad je rijec o djeci dosljaka odnosno stranih radnika u zapadnoj Evropi, kao i u „ponovnom“ jacanju islamskih i krscanskih fundamentalizama, itd.

Stvaranje modela kao sto su se toga poduhvatili Hardt i Negri je neophodno kako bi se pospjesila jedna politicko teorijska diskusija, kako bi se ona gurnula naprijed upravo posredstvom proturjecja koje ti modeli izazivaju. Oni su dakle utoliko problematicni ukoliko se razumijevaju kao prakticko politicka uputstva ili kao odrazi vjerni zadanom mjerilu. Jer veliki i mlohavi pojam Carstva (Empire), kao i jos nejasniji termin ekonomije odnosno slobodnog trzista koji stoje iza njega i koji odredjuje svjetska zbivanja, anonimiziraju drustvene realitete i iskljucuju konkretne aktere i njihove interese. Time i analiza politickog potencijala otpora postaje moguca samo na jednoj veoma apstraktnoj razini. Korektnoj dijagnozi Olivera Marcharta, takodjer prezentiranoj u ovoj knjizi, prema kojoj se kroz poistovjecenje potpuno neorganiziranog mnostva (multitude) pruzaoca intelektualnih usluga s potencijalnim politickim subjektom dijagnoza problema prodaje kao njegovo rjesenje, valja dodati da tom politickom subjektu kod Hardta i Negrija nije ponudjena nikakava suprotna strana, nikakvi akteri protiv kojih bi se mogla usmjeriti njihova politicka borba. „Trziste“ ili „Carstvo“ (Empire) su strukture poretka svijeta ili dijelova svijeta; ako ih treba promijenjiti odnosno zamijeniti drugim strukturama, onda je nuzno identificirati one snage koje se jednoj takvoj promjeni suprotstavljaju.

Da to na temelju brojnih ispreplitanja ekonomije i politike s jedne strane, kao i mocnika na razlicitim dijelovima svijeta s druge, stvara stalno nove probleme sigurno je jedna ispravna, premda ne i nuzno nova dijagnoza koju nam nude Hardt i Negri. Jos je sezdesetih godina Raoul Vaneigem u „International Situationist Bulletin“ kao jedini odgovor na pitanje „gdje su odgovorni, oni koje valja postrijeljati?“ ponudio samo ovo: „Sistem, apstraktna forma, to je ono sto nad nama vlada.“ (Vaneigem 1963.) Ta apstraktne forma, kapitalizam, rijecima Marxa, drustvo spektakla u definiciji

situacionista i Carstvo (Empire) prema Hardtu i Negriju odrzava se u pogonu zahtjevima „totalnog sistema trzista“ (Kury 1999., passim), zahtjevima kojima se ono drustveno mora podvrgnuti kako ne bi ometalo ekonomiju, a time i opce blagostanje.

Ekonomizacija kulture

> „Stalno revolucioniranje proizvodnje, neprekidno potresanje svih drustvenih stanja, vjecna nesigurnost i kretanje izdvajaju i odlikuju burzoasku epohu od svih ranijih. U njoj se rastvaraju svi cvrsti, zahrdjali odnosi zajedno sa starinskim predodzbama i nazorima koji ih prate, dok svi novostvoreni zastarjevaju i prije no sto su u stanju okostati. Sve sto je cvrsto i postojano pretvara se u dim, sve sto je sveto biva oskrnavljeno i ljudi su naposljetku prisiljeni da na svoj zivotni polozaj i na svoje medjusobne odnose pogledaju trezvenim ocima.“ (Marx/Engels 1848/1995., 5)

Ovaj opis jedne sveobuhvatne ekonomizacije kulture ne potjece iz novog polit-bestsellera Hardta i Negrija, nego iz „Komunistickog manifesta“ koji je kao sto je poznato prvi puta objavljen 1848. Ekonomizacija citavog drustvenog zivota je bitni dio Marxova razumijevanja kapitalizma - on kritizira njoj imanentno otudjenje covjeka od zivoga rada i razumije ju ujedno kao sredisnji temelj racionalizacije ljudskoga zivota, a time i drustvenog napretka koji je preduvjet ne samo kapitalizma nego i komunizma.

Marx nije mnogo zalio za nestajucim kulturnim pokusajima otpora; one koji su nasrtali na strojeve, kao i one druge koji su pokusavali obraniti i sacuvati svoj zivotni stil pred kapitalizmom, on je prezirao kao romanticare. Njegova ambivalentna fascinacije usmjerila se na sveobuhvatni novi privredni sistem i nejgovu enormnu moc

definicije - fascinacije kojoj Hardt i Negri vise od sto i pedeset godina kasnije ocigledno jos uvijek podlijezu.

S jednog temeljno drugacijeg osobnog stajalista prosudili su Horkheimer i Adorno komercijalizaciju kuturnog podrucja na cetrdeset stranica „Dijalektike prosvjetiteljstva“ (1994/1944.) koje su posvetili kulturnoj industriji. Ta dvojica lijevih intelektualaca koji su se u bijegu pred nacionalsocijalizmom nasli u Los Angelesu, u sredistu kapitalistickih tvornica snova, s uzasavanjem su ondje uvidjeli kako kapitalizam u formi kulturne industrije preuzima i ujednacava podrucja privatnoga, podrucja medjuljudskih odnosa, uzitka i misljenja, ukratko, velike dijelove onoga sto su oni razumijevali pod kulturom, kako se osjecaji i duboko dozivljene ljudske potrebe proizvoljno pobudjuju i guse, kako je dokolica kao slobodno vrijeme degenerirala do paralelnog svijeta otudjenog rada. „Amusement je produzenje rada u kasnom kapitalizmu“ (isto, str., 145), kako ondje stoji, buduci da „kulturna industrija neprestano vara svoje konzumente upravo za ono sto im ona neprestano obecaje.“ (isto, str., 148)Jer, ne zaboravimo: sloboda u drustvu roba je „sloboda da se bude uvijek isto.“ (isto, str., 176) To susretanje privrede i kulture u formi „Cultural industries“ koje danas zagovaraju mnogi od proponenata „Cultural Studies“, ukljucujuci aktualnog austrijskog ministra kulture Franza Moraka, konstatirano je dakle vec gotovo prije sezdeset godina, premda je tada bilo potpuno drugacije vrednovano.

Prkos i razocaranje koji progovaraju iz duktusa ovoga teksta nalaze svoje objasnjenje u nadi koju autori ulazu u potencijal pruzanja otpora koji je imanentan kulturi. Pritom njima ipak nije stalo do narodne kulture koja bi trebala umaknuti industrijskoj obradi - njihova nostalgija odnosi se na autonomnu elitnu umjetnost. Upravo od neovisnosti te elitne umjetnosti od logike efikasnosti koja vlada gradjanskim drustvom oni ocekuju potencijalno pruzanje

otpora. Horkheimer i Adorno povukli su dakle jedno ostro - i heuristicki jedva odrzivo - razgranicenje izmedju kulture koja je „odvajkada doprinosila krocenju revolucionarnih, kao i barbarskih instinkata“ i autonomne umjetnosti. To normativno stajaliste bolje se moze objasniti iz njihova osobna polozaja i povijesti, nego na temelju nekog strogog znanstvenog izvoda. Jer kultura, shvacena kao norme i vrijednosti zajednica, niposto ne sluzi nuzno samo „krocenju revolucionarnih instinkata“, nego u specificnim situacijama pruza otpor ekonomskim zahtjevima vladajuceg politickog sistema. Nedijalektickom i staticnom opisu odnosa izmedju ekonomsko tehnoloskog podgradja i drustveno-politicki-kulturne nadgradnje u Marxa i jos vise u Lenjina (socijalizam=podrzavljenjeSelektrifikacija) Antonio Gramsci suprotstavio je jednu diferenciranu analizu sveze izmedju ekonomije i kulture. Prema Gramsciju, ni odrzavanje na vlasti, a niti promjena vlasti, nisu moguci bez kulturne hegemonije; do revolucija ne dolazi ni na koji nacin nuzno, recimo na temelju ekonomskog i tehnoloskog napretka, nego ta revolucija, da bi se dogodila, potrebuje adekvatnu „ideologiju“ koja sama takodjer nije automatski izraz - kao sto je to barem u nekim Marksovim spisima prikazano - klasne pozicije subjekta, nego zahtijeva stanovito posredovanje. (Gramsci 1980., passim, na primjer str., 219) Kulturni utjecaji su dugovjecni i odredjeni raznovrsnim faktorima, njihova promjena ne uspijeva jednostavno tako da jedna ideoloska gradjevina naprosto zamijeni neku drugu, nego posredstvom promjene tezista, novih oblika pripovijedanja, nakupljanjem novih ideja koje su sposobne nastavljati se na stare.

Gramscijeva razmisljanja bila su i jos uvijek jesu od velike vaznosti za produbljivanje marksistickog razumijevanja drustva. To je ujedno i razlog zasto ih se s narocitim interesom dohvatila i „nova desnica“; politicarkama i politicarima u mainstreamu kapitalizma ta teorijska

promisljanja nisu naprotiv nikada bila nuzna, jer je jos od ranokapitalistickih vremena tom privrednom sistemu uspijevalo da se probije na svim razinama ljudske egzistencije. Baza i nadgradnja, ekonomija i kultura, trziste i ideologija, u kapitalistickoj svakidasnjici nikada nisu bili tako ostro odvojeni jedni od drugih kao u marksistickoj analizi. Od Adama Smitha paralelno s privrednim razvitkom isporucuju se i adekvatne slike i diskurzivne forme.[1] Ekonomiziranje kulture otpocelo je jednako kao i kulturaliziranje ekonomije u osamnaestom stoljecu - tradicionalne kulturne forme valjalo je prilagoditi novim ekonomskim zahtjevima dok su istodobno ti ekonomski zahtjevi morali prodrijeti u osjetilni svijet covjeka, dakle biti kulturalizirani. U medjuvremenu je kulturalizacija ekonomije u posljednjim desetljecima zahvaljujuci sukcesivnom zamjenjivanju proizvodnje robe produkcijom smisla i simbola dozivjelo novi kvalitativni skok.

Kulturalizacija ekonomije

„Having from the workshop to the laboratory emptied productive activity of all meaning for itself, capitalism strives to place the meaning of life in leisure activities and to reorient productive activity on that basis. Since production is hell in the prevailing moral schema, real life must be found in consumption, in the use of goods. (...) The world of consumption is in reality the world of mutual spectacularization of everyone, the world of everyone's separation, estrangement and nonparticipation." (Debord 1994/ 1960., str., 698) ("Ispraznivsi od radionice do laboratorija proizvodnu aktivnost od svakog zasebnog znacenja, kapitalizam nastoji premjestiti znacenje zivota u zabavne aktivnosti i na tom temelju reorijentirati proizvodnu aktivnost. Kako proizvodnja u prevladavajucoj moralnoj shemi predstavlja pakao, stvarni zivot mora biti pronadjen u potrosnji, u upotrebi dobara. (...) Svijet

potrosnje u stvarnosti je svijet uzajamne spektakularizacije svakoga, svijet separacije svakoga, outdjenja i nesudjelovanja.")

Jednako kao i Gramsci, Situacionisticka internacionala je u svojoj drustvenoj kritici dalje razvila odnos izmedju ekonomije i ideologije koji je svojedobno opisao Marx. Jos esencijalistickije no Gramsci situacionisti su se oslonili na pojam „lazne svijesti" kojoj zahvaljujuci kapitalistickom prozimanju svih drustvenih podrucja i svih klasa podlijezu ne samo gubitnice i gubitnici, nego i dobitnice i dobitnici sistema. Sve forme drustvenog zivota, sve kulturne ekspresije, svi oblici politickog organiziranja shvacaju se kao dio spektakla koji sluzi tomu da ljude odvrati od njihova zbiljskog, neposrednog, aktualnog interesa. Spektakl bez sumnje igra tim vecu ulogu, cim prije su vitalne temeljne potrebe (kupovno sposobnog) stanovnistva („prvoga svijeta") pokrivene i cim vise se kretanja financijskog kapitala udaljavaju od proizvodnje ralnih dobara. U sredistu ekonomije nije pokrivanje postojece potraznje proizvodnjom ponude, nego stvaranje te potraznje. Kao sto Hardt i Negri pokazuju, premda ne kao prvi iako zato veoma koncizno, imaterijalnom i komunikativnom radu danas pripada u proizvodnji viska vrijednosti ono znacenje koje je u ranom kapitalizmu imao masovni rad u tvornicama. Istodobno, komunikacijski forumi i komunikacijske mogucnosti igraju u svojim prosirenim i produbljenim podrucjima primjene sredisnju ulogu u razvoju drustva discipline i kontrole u kojem je izvanjska prisila zamijenjena internaliziranim mehanizmima discipliniranja. U stalnom nastojanju na optimizaciji, ljudi funkcioniraju kao svoji vlastiti dompteuri.

Sazmimo receno: od svojih najranijih pocetaka privredni sistem kapitalizma sukcesivno je prozeo i tendencijski ujednacio sva podrucja zivota i sve geografske regije. U razlicitim epohama to mu

je bilo moguce ciniti u razlicitoj mjeri; noviji ekonomski i politicki razvoj ovdje je imao jedan ubrzavajuci efekt koji nije samo Hardta i Negria naveo na pretpostavku da se nalazimo u epohi jednog temeljito novog svjetskog poretka. Veliki dijelovi umjetnickopolitickog i kulturnopolitickog kao i umjetnicko i kulturnoteorijskog diskursa polaze od teze da taj novi svjetski poredak povlaci za sobom i jedno temeljno novo pozicioniranje onih koji stvaraju kulturu. O tome najbolje svjedoce nove krilatice: Cultural Workers und Cultural Industries (CI).

Ipak, supsumiranje svih onih koji rade u kulturnom i medijskom sektoru, odnoso u dijelovima drugih privrednih sektora koji se bave simbolickom proizvodnjom, pod *header* „Cultural Industries“ izgleda ne samo da ni na koji nacin nije nuzno, nego da ni u heuristickom pogledu nije od neke koristi. Niti je empirijski evidentno da oni koji su do sada radili u kultunom sektoru u uzem smislu, odsada djeluju u okviru Cultural Industries, niti sve profesionalne grupe koje su pobrojane u medjunarodnim definicijama Cultural Industries imaju dovoljno zajednickih karakteristika da bi opravdale takvu klasifikaciju. A jedno sazimanje svih podrucja ciji se zajednicki nazivnik sastoji u tome da s jedne strane vise ne odgovaraju uobicajenoj shemi, dok s druge strane na sasvim nejasan nacin imaju neke veze sa „simbolickim“, izgleda da nije toliko svrsishodno.

Na temelju do sada recenoga izgleda evidentno da postoje takvi tipovi drustvenog razvoja koji se mogu sazeti pod krilaticama globalizacije, ekonomizacije kulture i kulturalizacije ekonomije, ali da je istodobno tesko jasno odrediti ne samo njihov vremenski karakter (jesu li oni sasvim nove pojave?, jesu li oduvijek vec prisutni?, ili nesto izmedju toga?), nego i njihovu radikalnost. U suprotnosti s tim maglovitim spoznajama moguce je ipak sa stanovitom sigurnoscu ustvrditi da je *diskurs* o drustvu u opcenitom

smislu, kao i pozicija onih koji stvaraju kulturu unutar tog drustva u posebnom smislu pod bitnim utjecajem tih krilatica.

U odnosu na poziciju umjetnica i umjetnika postoji implikacija tog diskursa posebice u ocekivanju da stvaraoci kulture mogu prezivjeti i bez drzavnog financiranja, cak stovise, da njihove aktivnosti na odlucujuci nacin doprinose privrednom razvoju. Diskurs koji nas ovdje zanima u prvom redu je kulturpoliticki. On se na paradoksalan nacin odlikuje time da se u kontekstu neogranicenog i nicim kontroliranog funkcioniranja slobodnog trzista poricu mogucnosti kao i nuznosti kulturpolitickog djelovanja. Otpustanje iz drzavnog starateljstva i vlastita odgovornost za opstanak u trzisnoj privredi za same stvaraoce kulture navodno bi trebalo predstavljati mogucnost da svoje najautenticnije kreativne interese spoje s radom za kruh - da na primjer direktno iz omladinske subkulture uskoce u poduzetnicku karijeru, a da pritom nikada ne dozive otudjenje posredstvom nametnutih radnih odnosa. Otudjenju u klasicnomarksistickom smislu, dakle, otudjivanju viska vrijednosti vlastitoga rada, *„self employed“* Cultural Workers ipak nece moci umaknuti; naprotiv, zahvaljuci cinjenici da im u potpunosti nedostaju tradicionalni oblici politickog i ekonomskog organiziranja oni su daleko vise nego ljudi u regularnim radnim odnosima izlozeni izrabljivanju svoje radne snage. Ti faktori u cjelini vode mnogocitiranoj slici „Cultural Workera“ koji je dovoljno mlad, dinamican i fleksibilan, da u osamdesetsatnom radnom tjednu obavlja nekoliko manje ili vise kreativnih poslova i pritom se jos dobro osjeca. Pritom se naravno u gubitnike pretvaraju oni kojima je zastita tradicionalnih sporazuma u okviru radnoga prava kao i sindikalnih mjera najpotrebnija, a to su primjerice majke s djecom ili ljudi koji zbog starosti ili loseg zdravlja nisu sposobni za neograniceni angazman na poslu. Time

Cultural Industries postaju prototipski sektor „autonomnog otudjenja“ (Hardt/Negri) drustva kontrole.

Nalazenje politickih odgovora na izazov konkretne situacije Cultural Workersa tek nam jos predstoji. Tradicionalne organizacije radnica i radnika kao sto su posebice sindikati ne izgledaju niti sposobni niti voljni da se posvete problemima netipicnih odnosa zaposljavanja; s druge strane, takodjer se ne bi moglo reci da su za ljude pogodjene takvim odnosima stare forme radnickog organiziranja narocito atraktivne. Radije svatko od njih usprkos svim statistickim evidencijama i dalje gaji nadu u izvanrednu karijeru koja ce ga preko noci pretvoriti u zvijezdu koja dobro zaradjuje i kojoj se posvuda dive. Stara americka bajka o peracu posudja koji postaje milijuner dozivljava ovdje svoj trijumfalni comeback. Na pozadini diskurzivnih formi koje smo opisali u ovom clanku to nas stajaliste u medjuvremenu malo cudi. Tko je spreman ozbiljno misliti na mogucnost da se Carstvu (Empire) suprotstavi strajkom,
odnosno da svemoc trzista slomi kolektivnim ugovorima?

To cini ociglednim politicku opasnost koja se skriva u velikim teorijskim zahvatima kao sto su Hardtov i Negrijev. Previse je bitnih detalja zrtvovano poopcavanju koje u svojoj apstraktnosti hrani demonizaciju postojecega. I onda kada teoreticarima od Marxa do Negrija moramo dati za pravo da ekonomski uvjeti predstavljaju najbitniji temelj na kojem se u kapitalizmu odredjuju sva druga podrucja drustvenog zivota, ipak je u posljednjih dvjesto godina uvijek iznova pronalazena motivacija za politicke akcije kojima doduse nije bio cilj nije bio u tome da se cjelokupna drustvena struktura srusi, nego da ju se u njenom funkcioniranju ometa i/ili da se ona popravi odnosno prilagodi. Glavna tocka jedne naglaseno fundametalne politicke kritike bila su obecanja liberalne demokracije koja nikada nisu ostvarena jer su zahtjevima privrednog

sistema stalno bila iznevjeravana, premda su istodobno uvijek iznova pokazivala politicki ucinak. Brojni politicki pokreti su se u svojim zahtjevima pozivali na tri velike vrijednosti francuske revolucije i na taj nacin postizali etapne politicke pobjede. Zagovarajuci sada kraj nacionalnodrzavne demokracije i njenu zamjenu nedohvatljivim mrezama Carstva (Empire), Hardt i Negri oduzimaju na taj nacin politickoj kritici njena protivnika - i to, kao sto je u prvom dijelu teksta vec pokazano, u najmanju ruku uranjeno, jer moc nacionalne drzave jos je daleko od svoga izumiranja. Mnogo toga govori u prilog tezi da se akteri svjetskoga poretka u posljednjim desetljecima gotovo uopce nisu promijenili: i dalje se, kad je o njima rijec, radi o privrednim poduzetnickim subjektima koji djeluju na internacionalnoj i transnacionalnoj razini, kao i o nacionalnim vladama - i onda kada ovi potonji odsada djelomice nastupaju u dvostrukim ili cak trostrukim ulogama u kojima, primjerice posredstvom Organizacije ujedinjenih nacija ili Savjeta Evropske zajednice donose odluke o transnacionalnim temama ili su pak sami predstavnici poduzetnika. Uzmimo da je ova dijagnoza ispravna. U tom slucaju nista ne govori protiv toga da se otpor i protest i dalje usmjeravaju protiv onih cija je legitimnost u tom sistemu i dalje ovisna o njihovom prihvacanju u nacionalnom okviru, prihvacanju koje se manifestira na izborima - naime protiv nacionalnih vlada. Od njih treba zahtijevati da se prema svojim internacionalnim i transnacionalnim ulogama odnose u smislu njihova demokratskog mandata, a to u mnogim konkretnim slucajevima znaci, da uvode demokratske strukture. Od njih treba nadalje zahtijevati da sprijece podrucje ekonomije da zavlada podrucjem politike, da projiciraju kulturnopoliticke programe, da ih stavljaju na diskusiju i rade na njihovoj realizaciji, umjesto da konceptualnu praznizu prikrivaju frazama kao sto je ona „Creative Industries“. Kako medjutim mnogi od tih zahtjeva, kako nam iskustvo govori, nece biti realizirano, morat cemo nacionalne

politicarke i politicari pozvati na odgovornost i osporiti im legitimnost - umjesto da ih se kao igracke bjelosvjetskog Carstva (Empire) amnestira od svake odgovornosti, sto je naposljetku pozicija koja pripada hegemonijalnom diskursu o primatu trzisne privrede. U kojim oblicima i u kojim arenama bi ta vrsta protesta mogla biti pokrenuta, ne moze se utvrditi *ex ante* , kao sto je na primjer umjetno obezvrijedjivanje lokalnog za racun nomadskog, nego to mora ovisiti o konkretnim uvjetima u kojima zive i rade stvaraoci umjetnosti i kulture.

Literatur

Debord, Guy (1994/1960), Preliminaries Towards Defining a Unitary Revolutionary Program. U: Harrison C./Wood P. (1994), Art in Theory 1900-1990. An anthology of Changing Ideas. Oxford, UK and Cambridge, USA.

Gramsci, Antonio (1980), Zu Politik, Geschichte und Kultur. Reclam-Verlag Leipzig.

Hardt, Michael/Negri, Antonio (2000), Empire. Die neue Weltordnung. Frankfurt/ New York.

Horkheimer,Max/Adorno, Theodor (1994/1944), Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente. Frankfurt.

Kurz, Robert (1999), Schwarzbuch des Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft. Frankfurt.

Marx, Karl/Engels, Friedrich (1848/1995), Das Kommunistische Manifest (Manifest der Kommunistischen Partei). Trier.

Smith, Adam (1976/1776), An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations. General Editors: R. H. Campbell and A. S. Skinner. Textual Editor: W. B. Todd. Oxford University Press.

Vaneigem Raoul (1963), Basic Banalities 2. U: International Situationist Bulletin 8/ 1963, http://library.nothingness.org/articles/SI/en/display/11, zadnji puta provjereno: 2002-08-02.

Zobl Beatrix/Schneider Wolfgang (2001), Die Legende von der Autorenschaft und die Legende vom Ende der Autorenschaft. U: Kulturrisse 01/01, str., 28.

---

[1] Vidi primjerice „nevidljivu ruku“ koja, prema Adamu Smithu, (1976/1776., str., 456) tako upravlja svijetom da egoisticne teznje nuzno vode ljude u pravcu opceg blagostanja.